

ТЕМА 1. ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА В СИСТЕМІ ОБЛІКУ ТА БІЗНЕС-ВІДНОСИН

План

1. Сутність професійної етики та її роль у професійній діяльності й бізнес-відносинах.
2. Професійні цінності та основоположні принципи етики професійного бухгалтера.
3. Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів: призначення, структура та сфера застосування.
4. Довіра, професійна відповідальність та репутація в обліку та бізнесі.

Мета лекції: сформувати у здобувачів вищої освіти системне розуміння сутності професійної етики та її ролі в діяльності бухгалтера і системі бізнес-відносин; розкрити зміст професійних цінностей і основоположних принципів етики професійного бухгалтера; ознайомити зі структурою та сферою застосування Міжнародного кодексу етики професійних бухгалтерів, зокрема з положеннями, що регулюють діяльність професійних бухгалтерів у бізнесі; розкрити взаємозв'язок етичної поведінки, професійної відповідальності, довіри та репутації.

Ключові слова: *етика, професійна етика, бізнес-етика, професійні цінності, професійний бухгалтер, професійний бухгалтер у бізнесі, суспільний інтерес, професійне судження, основоположні принципи, чесність, об'єктивність, професійна компетентність та належна ретельність, конфіденційність, професійна поведінка, концептуальна основа, загрози, конфлікт інтересів, стимули, довіра, професійна відповідальність, професійна та ділова репутація.*

Словник основних термінів

Етика – система моральних принципів, цінностей і норм, що визначають орієнтири поведінки людини та дають змогу оцінювати її вчинки з позиції належного і неналежного.

Професійна етика – система професійних цінностей, принципів і норм поведінки, якими особа керується під час виконання професійних обов'язків, формування професійних суджень, прийняття рішень та взаємодії з іншими учасниками професійних і ділових відносин.

Бізнес-етика – сукупність моральних принципів, цінностей і норм, що визначають належну поведінку учасників бізнес-відносин під час здійснення господарської діяльності та взаємодії із заінтересованими сторонами.

Професійні цінності – базові ціннісні орієнтири, що визначають ставлення професіонала до своїх обов'язків, професії, роботодавця, клієнтів, інших учасників бізнес-відносин і суспільства та впливають на його професійну поведінку.

Професійний бухгалтер – особа, яка належить до бухгалтерської професії та здійснює професійну діяльність відповідно до професійних, етичних та інших застосовних вимог.

Професійний бухгалтер у бізнесі – професійний бухгалтер, який працює у сферах торгівлі, промисловості, послуг, державного сектору, освіти, неприбуткового сектору, регуляторних або професійних організацій чи виконує відповідну професійну діяльність для таких організацій. Етичним питанням діяльності таких професійних бухгалтерів присвячена Частина 2 Міжнародного кодексу етики професійних бухгалтерів.

Професійне судження — застосування професійної підготовки, знань, навичок і досвіду з урахуванням фактів та обставин конкретної ситуації для формування обґрунтованого професійного рішення.

Суспільний інтерес — інтерес суспільства в цілому, врахування якого зумовлює відповідальність бухгалтерської професії перед ширшим колом осіб, ніж безпосередній роботодавець або клієнт.

Інформаційна асиметрія – ситуація, за якої учасники економічних відносин володіють неоднаковим обсягом або якістю інформації, необхідної для прийняття рішень.

Основоположні принципи професійної етики – базові вимоги до етичної поведінки професійного бухгалтера, установлені розділом 110 Кодексу: чесність, об'єктивність, професійна компетентність та належна ретельність, конфіденційність і професійна поведінка.

Чесність – принцип, відповідно до якого професійний бухгалтер повинен бути відвертим і чесним у всіх професійних і ділових відносинах.

Об'єктивність – принцип, відповідно до якого професійний бухгалтер не повинен допускати, щоб упередженість, конфлікт інтересів або неналежний вплив інших осіб ставили під загрозу його професійні чи ділові судження.

Професійна компетентність та належна ретельність – принцип, що передбачає досягнення і підтримання професійних знань та навичок на рівні, необхідному для компетентного виконання професійної діяльності, а також сумлінне виконання професійних обов'язків відповідно до застосовних професійних і технічних стандартів.

Конфіденційність – принцип, що передбачає забезпечення конфіденційності інформації, отриманої внаслідок професійних і ділових відносин, та недопущення її неналежного розголошення чи використання.

Професійна поведінка – принцип, що передбачає дотримання відповідних законодавчих і нормативних вимог та уникнення поведінки, яка може дискредитувати професію.

Концептуальна основа Кодексу – підхід, який професійний бухгалтер застосовує для виявлення, оцінювання та реагування на загрози дотриманню основоположних принципів.

Загроза дотриманню основоположних принципів – обставини або відносини, які можуть поставити під загрозу дотримання професійним бухгалтером одного чи кількох основоположних принципів.

Загроза особистої зацікавленості – загроза того, що фінансовий або інший інтерес неналежним чином впливатиме на судження чи поведінку професійного бухгалтера.

Загроза самоперевірки – загроза того, що професійний бухгалтер неналежним чином оцінюватиме результати попереднього судження або діяльності, на які він спирається під час формування поточного судження.

Загроза захисту інтересів – загроза того, що професійний бухгалтер настільки активно відстоюватиме позицію роботодавця, клієнта або іншої сторони, що це може поставити під загрозу його об'єктивність.

Загроза особистих стосунків – загроза того, що внаслідок близьких або тривалих відносин з певною особою чи організацією професійний бухгалтер буде надмірно прихильним до її інтересів або недостатньо критичним щодо її дій.

Загроза тиску – загроза того, що професійний бухгалтер буде позбавлений можливості діяти об'єктивно внаслідок фактичного або передбачуваного тиску чи спроб неналежного впливу.

Прийнятний рівень – рівень, за якого професійний бухгалтер, застосовуючи тест розсудливої та поінформованої третьої сторони, ймовірно, дійшов би висновку, що основоположні принципи дотримуються.

Тест розсудливої та поінформованої третьої сторони — оцінювання того, чи дійшла б розсудлива та поінформована третя сторона, яка володіє відповідними фактами й обставинами, ймовірно, такого самого висновку щодо прийнятності професійної поведінки.

Конфлікт інтересів — обставини, за яких особисті або професійні інтереси можуть суперечити іншим інтересам та створювати загрозу об'єктивності чи дотриманню інших основоположних принципів.

Стимул — об'єкт, ситуація або дія, що використовується як засіб впливу на поведінку іншої особи; до стимулів у бізнес-відносинах можуть належати подарунки, знаки гостинності, привілеї, пільги та інші вигоди.

Професійна відповідальність – обов'язок професіонала належно виконувати професійні функції, дотримуватися застосовних професійних та етичних вимог і бути готовим обґрунтувати прийняті професійні рішення.

Професійна довіра – обґрунтоване очікування учасників професійних і бізнес-відносин, що професіонал діятиме компетентно, чесно, об'єктивно та відповідально.

Професійна репутація – сформована у професійному та бізнес-середовищі оцінка компетентності, чесності, надійності та відповідальності професіонала, що ґрунтується на його професійній поведінці.

Ділова репутація підприємства – сформована у заінтересованих сторін оцінка надійності, доброчесності та передбачуваності поведінки підприємства у бізнес-відносинах.

Питання 1. Сутність професійної етики та її роль у професійній діяльності й бізнес-відносинах

Сучасний бухгалтерський облік функціонує як складова системи управління підприємством і водночас як інформаційна основа його взаємодії із зовнішнім бізнес-середовищем. Інформація, сформована в системі бухгалтерського обліку, використовується власниками та керівництвом для прийняття управлінських рішень, інвесторами — для оцінювання перспектив вкладення капіталу, банками – для визначення кредитоспроможності позичальника, постачальниками – для встановлення умов співпраці, працівниками – для оцінювання результатів діяльності підприємства, державними органами – для реалізації покладених на них функцій. Тому професійна діяльність бухгалтера не може розглядатися лише як технічна реєстрація господарських операцій. Бухгалтер формує інформацію, яка впливає на економічні рішення інших осіб, бере участь у підготовці управлінських рішень, взаємодіє з керівництвом, власниками, працівниками, банками, інвесторами, постачальниками, покупцями, консультантами, державними органами та іншими учасниками бізнес-відносин.

Професійна етика визначає ціннісні та поведінкові орієнтири такої діяльності. Її призначення полягає не тільки в установленні певних вимог до поведінки професіонала, а й у створенні основи для прийняття рішень у ситуаціях, коли існує декілька можливих способів дій, виникає конфлікт інтересів, професійний тиск, особиста зацікавленість або необхідність застосування професійного судження.

Професійна етика бухгалтера тісно пов’язана з бізнес-етикою. Проте ці поняття не є тотожними. Бізнес-етика охоплює ширше коло питань поведінки підприємств, їх керівників, працівників та інших учасників господарських відносин. Професійна етика бухгалтера зосереджена на вимогах, які випливають із його професійної ролі. Водночас на практиці ці сфери постійно перетинаються. Головний бухгалтер бере участь у переговорах з банками, взаємодіє з постачальниками і покупцями, надає інформацію власникам, готує матеріали для керівництва, може входити до комісій із закупівель або вибору постачальників, брати участь у бюджетуванні та оцінюванні результативності підрозділів. Тому його професійна поведінка одночасно впливає і на якість обліку, і на якість бізнес-відносин підприємства.

Професійна етика не замінює законодавства. Закон установлює обов’язкові вимоги і юридичні наслідки їх порушення. Однак неможливо передбачити законодавчу норму для кожної професійної ситуації. Крім того, певна поведінка може формально не порушувати конкретної законодавчої заборони, але суперечити професійним етичним принципам. Тому **законність та етичність професійної поведінки не є тотожними поняттями**.

Відмінності та взаємозв'язок правового й етичного регулювання професійної поведінки бухгалтера узагальнено в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Співвідношення правового та етичного регулювання професійної поведінки бухгалтера

Критерій	Правове регулювання	Професійно-етичне регулювання
Основа регулювання	Норми законодавства та інших нормативно-правових актів.	Професійні цінності, етичні принципи та норми професійної поведінки.
Основна мета	Забезпечення дотримання встановлених державою обов'язкових вимог.	Забезпечення належної професійної поведінки та відповідального прийняття професійних рішень.
Характер вимог	Формально визначені юридично обов'язкові приписи, дозволи та заборони.	Етичні вимоги й орієнтири професійної поведінки, що застосовуються з урахуванням конкретних обставин.
Сфера застосування	Відносини та ситуації, врегульовані нормами права.	Професійна діяльність бухгалтера, у тому числі ситуації, що потребують професійного судження.
Критерій оцінювання поведінки	Відповідність дій вимогам законодавства.	Відповідність професійним цінностям, принципам і нормам професійної етики.
Прийняття рішення	Орієнтація на встановлені правові вимоги та обмеження.	Необхідність оцінювання обставин та етичних наслідків можливих професійних рішень
Ситуації невизначеності	За відсутності прямої норми права необхідне застосування інших передбачених правом механізмів.	Професійні принципи дають орієнтири для вибору належної поведінки в неоднозначних ситуаціях.
Професійне судження	Застосовується в межах, установлених відповідними нормами.	Має суттєве значення для оцінювання обставин та вибору етично прийнятного способу дій.
Відповідальність	Юридична відповідальність у випадках і порядку, передбачених законодавством.	Професійна відповідальність; можливі наслідки для довіри та професійної і ділової репутації.
Взаємозв'язок	Визначає обов'язкові правові межі професійної діяльності.	Доповнює правове регулювання вимогами до належної професійної поведінки.

Наведене співвідношення показує, що дотримання законодавства є необхідною, але не в усіх професійних ситуаціях достатньою умовою належної поведінки бухгалтера. Етична оцінка набуває особливого значення тоді, коли формально допустимі дії можуть призвести до викривленого сприйняття інформації користувачами або суперечити професійним принципам. *Наприклад*, фінансовий директор пропонує не акцентувати увагу у звітній інформації на суттєвих проблемах з ліквідністю, аргументуючи це

тим, що всі наведені цифрові показники є правильними. У такій ситуації професійний бухгалтер повинен оцінити не лише правильність числових показників, а й те, чи не створює спосіб представлення інформації оманливого уявлення для її користувачів.

Особливе значення професійної етики в обліку пояснюється **інформаційною асиметрією**. Професійний бухгалтер часто володіє інформацією, якої не мають інші учасники бізнес-відносин. Інвестор не перевіряє кожну операцію підприємства, банк не формує самостійно його облікові оцінки, постачальник не має повного доступу до внутрішньої інформаційної системи покупця. Вони змушені певною мірою довіряти інформації, сформованій професіоналами.

Ще однією причиною особливої ролі професійної етики є необхідність застосування **професійного судження**. У бухгалтерському обліку воно використовується під час визначення строків корисного використання активів, оцінювання забезпечень, знецінення активів, класифікації операцій, формування облікової політики, вибору способу представлення та розкриття інформації. Наявність професійного судження означає, що бухгалтер у певних ситуаціях має можливість вибору між кількома професійно допустимими рішеннями. Однак така можливість не означає права обирати той варіант, який найбільш вигідний особисто бухгалтеру або керівництву. *Наприклад*, якщо річна премія головного бухгалтера залежить від досягнення підприємством визначеного показника прибутку, а бухгалтер одночасно бере участь у перегляді строків корисного використання основних засобів, його особистий фінансовий інтерес може впливати на професійне судження щодо амортизаційних витрат.

Професійна діяльність бухгалтера може здійснюватися і в умовах тиску. Керівник може вимагати відкласти визнання витрат, не виправляти помилку, змінити оцінку, приховати небажану інформацію або представити фінансові результати у більш сприятливому вигляді. Причинами можуть бути необхідність отримання кредиту, виконання планових показників, збереження інвестора, отримання премії або уникнення негативної реакції власників. Лояльність бухгалтера до роботодавця є важливою складовою трудових відносин, однак вона не означає обов’язку виконувати будь-яку вказівку керівництва. Професійний бухгалтер залишається відповідальним за дотримання вимог своєї професії.

Важливою особливістю бухгалтерської професії є її орієнтація на **суспільний інтерес**. Результатами роботи професійного бухгалтера користуються не лише керівники підприємства, а й значно ширше коло осіб. Саме тому етичні вимоги до бухгалтера не можуть визначатися виключно інтересами роботодавця. Місце професійної етики в діяльності бухгалтера та її вплив на результати професійної діяльності й бізнес-відносини узагальнено на рисунку 1.1.

Рисунок 1.1. Роль професійної етики в системі обліку та бізнес-відносин

Отже, професійна етика в системі обліку та бізнес-відносин виконує регулятивну, орієнтаційну та довірчу функції. Вона встановлює орієнтири належної професійної поведінки, допомагає приймати рішення в неоднозначних ситуаціях та сприяє підтриманню довіри до професії й інформації, яку формують її представники.

Питання 2. Професійні цінності та основоположні принципи етики професійного бухгалтера

Професійні цінності визначають загальну спрямованість поведінки професіонала. Для бухгалтера такими орієнтирами є чесність, відповідальність, об’єктивність, компетентність, повага до конфіденційності інформації та усвідомлення суспільного значення професійної діяльності.

У Міжнародному кодексі етики професійних бухгалтерів ці цінності конкретизуються через основоположні принципи. В офіційному українському тексті Кодексу вони визначені в розділі 110 та підрозділах 111-115.

Підрозділ 111 «Чесність» вимагає від професійного бухгалтера бути відвертим і чесним у всіх професійних та ділових відносинах. Чесність не зводиться лише до заборони повідомляти завідомо неправдиві дані. Професійний бухгалтер не повинен свідомо бути пов’язаним з інформацією, яка містить суттєво неправдиві або оманливі твердження, підготовлена недбало або приховує необхідну інформацію таким чином, що це може вводити користувача в оману. Для бухгалтера у бізнесі принцип чесності має особливе значення. Інформація може містити арифметично правильні

показники, але спосіб її представлення може створювати викривлене уявлення про фінансовий стан чи результати діяльності підприємства.

Підрозділ 112 «Об'єктивність» вимагає, щоб професійні або ділові судження бухгалтера не були скомпрометовані упередженістю, конфліктом інтересів або неналежним впливом. У бізнес-середовищі загроза об'єктивності може виникати внаслідок фінансової зацікавленості, особистих відносин, залежності від керівництва, системи винагороди або тиску. *Наприклад*, головний бухгалтер входить до комісії з вибору постачальника програмного забезпечення, а керівником одного з потенційних постачальників є його близький родич. Навіть якщо бухгалтер переконаний у власній неупередженості, наявність таких відносин потребує оцінювання з позиції принципу об'єктивності.

Підрозділ 113 «Професійна компетентність та належна ретельність» вимагає підтримувати професійні знання та навички на рівні, необхідному для компетентного виконання професійної діяльності, і діяти ретельно відповідно до застосовних професійних і технічних стандартів. Професійна компетентність не означає, що бухгалтер повинен самостійно вирішувати будь-яке питання. Усвідомлення меж власних знань є важливою ознакою професіоналізму. *Наприклад,* підприємство вперше переходить на МСФЗ. Головний бухгалтер має значний досвід ведення обліку за НП(С)БО, але не має практичного досвіду першого застосування МСФЗ. Відмова від консультації лише з міркувань престижу або економії коштів може створювати ризик неналежного виконання професійних обов'язків. Належними діями можуть бути додаткове навчання, професійна консультація або залучення фахівця.

Підрозділ 114 «Конфіденційність» передбачає дотримання конфіденційності інформації, отриманої внаслідок професійних і ділових відносин. Конфіденційність не обмежується збереженням документів. Інформація може бути неналежно розкрита усно, електронною поштою, через месенджери, соціальні мережі або навіть шляхом непрямих повідомлень, які дозволяють іншій особі зрозуміти конфіденційні обставини. Не допускається також використання професійної інформації для особистої вигоди або вигоди інших осіб. *Наприклад,* бухгалтер знає про переговори щодо майбутнього продажу підприємства. Навіть якщо він не називає прямо покупця чи ціну угоди, повідомлення знайомому про те, що «зараз дуже вигідний момент придбати частку в компанії», може фактично означати неналежне використання конфіденційної інформації. Обов'язок дотримуватися конфіденційності не припиняється автоматично після звільнення. Колишній головний бухгалтер не набуває права використовувати комерційно чутливу інформацію попереднього роботодавця на користь нового роботодавця або його конкурентів.

Підрозділ 115 «Професійна поведінка» вимагає дотримуватися відповідних законодавчих та нормативних вимог і уникати поведінки, яка може дискредитувати професію. Професійна поведінка проявляється не лише під час безпосереднього ведення бухгалтерського обліку. Ділове листування,

публічні заяви, взаємодія з контрагентами, поведінка в професійних мережах і соціальних медіа також можуть впливати на оцінку професіонала та бухгалтерської професії.

Основоположні принципи не існують ізольовано. Одна ситуація може одночасно створювати загрозу дотриманню декількох принципів. Наприклад, зміна бухгалтером облікової оцінки з метою отримання особистої премії може стосуватися і об'єктивності, і чесності. Неналежне розголошення інформації може одночасно порушувати конфіденційність і професійну поведінку. Тому етична оцінка професійної ситуації потребує комплексного аналізу фактів та обставин, а не механічного пошуку одного принципу, який їй відповідає. Зміст основоположних принципів професійної етики та їх практичне значення для діяльності професійного бухгалтера у бізнесі узагальнено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2 – Основоположні принципи етики професійного бухгалтера та їх прояв у бізнес-середовищі

Принцип	Вимога до професійного бухгалтера	Прояв у професійній діяльності та бізнес-відносинах	Приклади обставин, що потребують особливої уваги
Чесність	Бути відвертим і чесним у всіх професійних і ділових відносинах.	Правдиве та неоманливе формування і представлення інформації; недопущення свідомого приховування суттєвих обставин.	Викривлення звітності; вибіркове представлення інформації; приховування суттєвих фактів.
Об'єктивність	Не допускати, щоб упередженість, конфлікт інтересів або неналежний вплив компрометували професійні чи ділові судження.	Неупереджене формування облікових оцінок і висновків, участь у прийнятті бізнес-рішень без впливу особистої зацікавленості.	Особисті або родинні зв'язки; фінансова зацікавленість; залежність винагороди від результатів; тиск керівництва.
Професійна компетентність та належна ретельність	Підтримувати професійні знання і навички на необхідному рівні та діяти ретельно відповідно до застосовних професійних і технічних стандартів.	Постійне професійне навчання; належне виконання професійних завдань; своєчасне залучення необхідних фахівців.	Нові стандарти; складні операції; цифровізація обліку; перехід на МСФЗ; виконання завдань за відсутності необхідного досвіду.
Конфіден-ційність	Зберігати конфіденційність інформації, отриманої внаслідок професійних і ділових відносин.	Захист внутрішньої інформації підприємства та недопущення її використання для особистої вигоди або вигоди третіх осіб.	Комерційні плани; майбутні угоди; фінансові результати до їх оприлюднення; персональні дані;

			передача інформації через цифрові канали.
Професійна поведінка	Дотримуватися відповідних законодавчих і нормативних вимог та уникати поведінки, яка може дискредитувати професію.	Належна поведінка у відносинах з роботодавцем, клієнтами, контрагентами, державними органами та іншими учасниками бізнес-відносин.	Ділове листування; публічні заяви; професійна комунікація; поведінка в соціальних мережах; взаємодія з контрагентами.

Таким чином, основоположні принципи утворюють взаємопов'язану систему вимог до професійної поведінки бухгалтера. Їх дотримання має оцінюватися не ізольовано, а з урахуванням конкретних фактів і обставин професійної та ділової ситуації.

Питання 3. Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів: призначення, структура та сфера застосування

Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів (включаючи Міжнародні стандарти незалежності) (надалі Кодекс) є основним міжнародним документом, що встановлює етичні вимоги до професійних бухгалтерів.

Принципово важливо, що Кодекс **не є документом лише для аудиторів**. Він регулює професійну поведінку різних категорій професійних бухгалтерів, у тому числі тих, які працюють безпосередньо в бізнесі.

Кодекс має структурну побудову, яка дає змогу відокремити загальні вимоги, що застосовуються до всіх професійних бухгалтерів, від вимог, пов'язаних із конкретним характером професійної діяльності.

Частина 1 «Дотримання вимог Кодексу, основоположні принципи та концептуальна основа» застосовується до всіх професійних бухгалтерів і включає:

- розділ 100 «Дотримання вимог Кодексу»;
- розділ 110 «Основоположні принципи»;
- підрозділ 111 «Чесність»;
- підрозділ 112 «Об'єктивність»;
- підрозділ 113 «Професійна компетентність та належна ретельність»;
- підрозділ 114 «Конфіденційність»;
- підрозділ 115 «Професійна поведінка»;
- розділ 120 «Концептуальна основа».

Особливе значення має **розділ 120**, оскільки Кодекс побудований не лише як сукупність заборон. Неможливо передбачити окреме правило для кожної професійної ситуації. Тому Кодекс установлює концептуальну основу, яку професійний бухгалтер повинен застосовувати під час вирішення етичних питань. Її логіка полягає у трьох взаємопов'язаних діях:

- виявити загрози;
- оцінити загрози;
- відреагувати на загрози.

Професійний бухгалтер спочатку визначає факти й обставини, здатні створювати загрози дотриманню основоположних принципів. Після цього оцінює, чи перебувають виявлені загрози на прийнятному рівні. Якщо ні, необхідно належним чином відреагувати на них. Для оцінювання застосовується тест розсудливої та поінформованої третьої сторони. Його значення полягає в тому, що професіонал повинен оцінювати ситуацію не тільки з позиції власного переконання «я вважаю, що можу бути об'єктивним», а й поставити питання: як цю ситуацію оцінила б розсудлива та поінформована стороння особа, яка знає відповідні факти та обставини?

Кодекс визначає п'ять **категорій загроз** дотриманню основоположних принципів етики:

- загроза власного інтересу;
- загроза власної оцінки;
- загроза захисту;
- загроза особистих стосунків;
- загроза тиску.

Наприклад, залежність премії бухгалтера від показника прибутку може створювати загрозу особистої зацікавленості; необхідність оцінювати власний попередній розрахунок – загрозу самоперевірки; надмірне відстоювання позиції підприємства перед іншими сторонами – загрозу захисту інтересів; близькі відносини з постачальником – загрозу особистих стосунків; погроза звільненням у разі відмови змінити показник – загрозу тиску.

Виявлення загроз, оцінювання рівня їх значущості та визначення належних дій у відповідь є складовими застосування концептуальної основи Кодексу. Особливості цього процесу залежать від конкретних фактів і обставин, у яких здійснюється професійна діяльність бухгалтера.

Особливе місце у Кодексі посідає **Частина 2 «Професійні бухгалтери у бізнесі»**, положення якої конкретизують застосування основоположних принципів і концептуальної основи в діяльності професійних бухгалтерів, які працюють у бізнес-середовищі. Вона охоплює етичні питання, що можуть виникати під час складання та подання інформації, прийняття професійних і управлінських рішень, виникнення конфлікту інтересів, наявності фінансової зацікавленості, отримання стимулів, виявлення недотримання законодавчих і нормативних вимог та професійного тиску.

Розділ 200 «Застосування Концептуальної основи – професійні бухгалтери у бізнесі» визначає особливості застосування концептуальної основи професійними бухгалтерами, які працюють в організаціях. Професійний бухгалтер у бізнесі може виконувати різні функції: вести бухгалтерський облік, складати фінансову та управлінську звітність, здійснювати бюджетування, аналізувати інформацію, забезпечувати внутрішній контроль, брати участь у фінансовому управлінні та прийнятті бізнес-рішень. Сам факт перебування бухгалтера у трудових відносинах із

підприємством не усуває його професійних етичних обов'язків. Інтереси роботодавця не можуть автоматично переважати основоположні принципи професійної етики.

Розділ 210 «Конфлікт інтересів» регулює ситуації, в яких професійні або особисті інтереси можуть впливати на належне виконання професійних обов'язків. У бізнесі конфлікт інтересів може виникнути, наприклад, коли бухгалтер бере участь у виборі постачальника, з представником якого має близькі особисті відносини; має фінансовий інтерес у результаті професійного рішення; одночасно працює з інформацією сторін, інтереси яких не збігаються.

Розділ 220 «Складання та подання інформації» має безпосереднє значення для професії бухгалтера. Професійний бухгалтер може складати не лише фінансову звітність, а й управлінські звіти, бюджети, прогнози, аналітичні матеріали, інформацію для банків, власників, інвесторів та інших користувачів. Тому етична відповідальність за інформацію не обмежується річною фінансовою звітністю. *Наприклад*, бухгалтер після подання управлінського звіту виявив помилку, яка завищує прибуток окремого підрозділу на 420 тис. грн. Для підприємства загалом сума може бути несуттєвою, але саме від прибутку цього підрозділу залежить премія його керівника. У такому випадку оцінювання інформації лише за її кількісною величиною не враховуватиме мету її використання та вплив на конкретне управлінське рішення.

Розділ 230 «Здійснення професійної діяльності з достатніми спеціальними знаннями» безпосередньо пов'язаний із професійною компетентністю. Бухгалтер повинен оцінювати, чи має він достатні знання, досвід, час та інші ресурси для належного виконання поставленого завдання. Прийняття завдання, для якого об'єктивно бракує компетентності або ресурсів, може створювати загрозу належному виконанню професійних обов'язків.

Розділ 240 «Фінансові інтереси, компенсація та заохочення, пов'язані з фінансовим звітуванням і прийняттям рішень» особливо наочно демонструє взаємозв'язок професійної етики та бізнесу. Система винагороди є нормальним інструментом управління персоналом. Проте якщо винагорода професійного бухгалтера залежить від показника, на формування якого впливають його власні професійні судження, може виникати загроза особистої зацікавленості. *Наприклад*, якщо головний бухгалтер отримує значну премію за умови досягнення підприємством певного рівня прибутку, а одночасно повинен переглянути строк корисного використання основних засобів, що вплине на амортизаційні витрати і фінансовий результат, рішення щодо оцінки має бути особливо ретельно обґрунтоване.

Розділ 250 «Спокуси, зокрема дарунки та знаки гостинності» стосується поширених ситуацій у бізнес-відносинах. Подарунки, знижки, розваги, знаки гостинності та інші вигоди можуть використовуватися як стимули і створювати загрози дотриманню основоположних принципів. Наприклад, постачальник програмного забезпечення дарує дорогий смартфон

головному бухгалтеру, який бере участь у прийнятті рішення щодо вибору програмного продукту. Особистого переконання бухгалтера, що подарунок не вплине на його рішення, недостатньо. Необхідно оцінити обставини з позиції вимог Кодексу.

Розділ 260 «Дії у відповідь на недотримання вимог законодавчих та нормативних актів» регулює поведінку професійного бухгалтера, якому стало відомо про фактичне або можливе недотримання законодавства чи нормативних вимог. Для бухгалтера у бізнесі це має особливе значення, оскільки доступ до фінансової інформації та документів нерідко дає йому можливість одним із перших виявити порушення. Позиція «це рішення керівника, тому воно мене не стосується» не відповідає сутності професійної відповідальності.

Розділ 270 «Тиск щодо порушення основоположних принципів» присвячений ситуаціям, у яких професійний бухгалтер зазнає тиску або сам здійснює тиск на інших осіб з метою порушення основоположних принципів. Для професійного бухгалтера у бізнесі джерелом такого тиску можуть бути керівники, колеги, власники, контрагенти або інші особи, з якими він взаємодіє під час професійної діяльності. Тиск може бути прямим, наприклад вимога керівника змінити обліковий показник, або непрямим — через загрозу втрати премії, погіршення умов роботи, обмеження кар'єрних можливостей чи звільнення. *Наприклад*, фінансовий директор вимагає від головного бухгалтера відкласти визнання витрат до наступного звітного періоду, щоб підприємство виконало встановлений показник прибутку. Відмова супроводжується попередженням, що бухгалтер може втратити річну премію. Така ситуація потребує оцінювання тиску та його впливу на дотримання основоположних принципів. Професійний бухгалтер не повинен дозволяти, щоб тиск призвів до їх порушення, і не повинен сам чинити тиск на інших осіб з такою метою.

Отже, Частина 2 Кодексу демонструє, що професійна етика бухгалтера безпосередньо інтегрована в систему бізнес-відносин. Вона охоплює питання складання та подання інформації, участі у прийнятті рішень, конфлікту інтересів, фінансової зацікавленості та системи винагород, подарунків та інших стимулів, професійного тиску, а також реагування на недотримання вимог законодавчих і нормативних актів.

Водночас сфера застосування Кодексу не обмежується професійними бухгалтерами у бізнесі. Його положення поширюються також на професійних бухгалтерів-практиків, а Міжнародні стандарти незалежності встановлюють відповідні вимоги під час виконання завдань з аудиту, огляду та інших завдань з надання впевненості. Таким чином, Кодекс формує єдину етичну основу професійної діяльності бухгалтерів, а його окремі частини конкретизують вимоги залежно від характеру виконуваної професійної діяльності. Для дисципліни «Етика та етикет в обліку та бізнесі» основна увага зосереджується на Частинах 1 і 2 Кодексу, які визначають загальні засади професійної етики та особливості їх застосування професійними бухгалтерами у бізнес-середовищі.

 Питання 4. Довіра, професійна відповідальність та репутація в обліку та бізнесі

Довіра є однією з ключових передумов функціонування бухгалтерської професії та бізнес-відносин. Учасники економічних відносин постійно приймають рішення на підставі інформації, яку вони не можуть повністю перевірити самостійно. Інвестор не перевіряє кожну господарську операцію підприємства. Банк не формує самостійно його облікові оцінки. Постачальник не має повного доступу до внутрішньої інформації покупця. Власник, який не бере безпосередньої участі в оперативному управлінні, також залежить від інформації, яку отримує від менеджменту та бухгалтерської служби. Тому користувачі очікують, що професійний бухгалтер діятиме компетентно, чесно, об'єктивно та відповідально.

Довіра до облікової інформації означає більше, ніж упевненість в арифметичній правильності показників. Користувач очікує, що суттєві факти не приховані, професійні судження мають належне обґрунтування, конфіденційна інформація не використовується неналежним чином, а особисті інтереси професіонала не визначають зміст представленої інформації. Отже, професійний бухгалтер працює не лише з інформацією, а й із довірою до цієї інформації. Для бізнесу така довіра має економічне значення. Вона впливає на відносини підприємства з власниками, банками, інвесторами, постачальниками, покупцями, працівниками та іншими заінтересованими сторонами. Недовіра до інформації підприємства може ускладнювати залучення фінансування, укладання договорів, отримання відстрочки платежу, залучення інвесторів та формування довгострокових партнерських відносин.

Із довірою безпосередньо пов'язана професійна відповідальність бухгалтера.

Професійна відповідальність бухгалтера – це усвідомлення ним наслідків власних професійних рішень і дій та готовність діяти відповідно до встановлених професійних вимог, обґрунтовувати прийняті рішення і відповідати за них у межах своєї професійної ролі та повноважень.Професійна відповідальність не обмежується формальним виконанням посадових обов'язків. Вона передбачає здатність професіонала пояснити, на яких фактах ґрунтувалося його рішення, які професійні вимоги були застосовані, які загрози дотриманню основоположних принципів були враховані та чому обраний спосіб дій є належним.

Важливо розмежовувати управлінську відповідальність керівника і професійну відповідальність бухгалтера. Управлінське рішення керівника не усуває необхідності бухгалтера діяти відповідно до вимог, установлених для його професійної діяльності. *Наприклад*, директор вимагає не відображати певну інформацію та говорить головному бухгалтеру: «Я керівник і беру всю відповідальність на себе». Така заява не припиняє професійної відповідальності бухгалтера. Кожна особа несе відповідальність у межах своєї професійної ролі та повноважень. Тому професійна відповідальність

передбачає здатність не лише виконувати доручення, а й розпізнавати ситуації, в яких виконання доручення може суперечити професійним або етичним вимогам.

Із довірою та професійною відповідальністю тісно пов'язана професійна репутація.

Професійна репутація – це сформована в професійному середовищі стійка оцінка компетентності, надійності та професійної поведінки особи, що ґрунтується на досвіді її професійної діяльності та взаємодії з іншими особами. Диплом, сертифікат, науковий ступінь, посада або стаж роботи можуть підтверджувати окремі аспекти кваліфікації, але самі по собі не створюють стійкої професійної репутації. Вона формується протягом тривалого часу через реальні професійні рішення, ставлення до конфіденційної інформації, поведінку в умовах конфлікту інтересів, реакцію на тиск, якість виконання професійних обов'язків та характер взаємодії з іншими особами.

Репутація має накопичувальний характер. Послідовна професійна поведінка протягом тривалого часу формує очікування щодо того, як професіонал діятиме в майбутньому. Водночас окреме суттєве порушення професійних або етичних вимог може негативно вплинути на довіру, яка формувалася роками. Саме тому репутація є не лише результатом минулої професійної поведінки, а й важливим чинником подальших професійних і ділових відносин.

Водночас **етична поведінка бухгалтера** впливає не лише на його особисту професійну репутацію. Ділова репутація підприємства відображає сформоване уявлення заінтересованих сторін про його надійність, доброчесність і характер поведінки у ділових відносинах. Головний бухгалтер, фінансовий директор або інший фахівець, який представляє підприємство у відносинах із банками, інвесторами, постачальниками, покупцями, державними органами та іншими сторонами, бере участь у формуванні такої репутації. Якість підготовленої інформації, дотримання домовленостей, ставлення до конфіденційної інформації, характер професійної комунікації та поведінка в ситуаціях конфлікту інтересів впливають не лише на сприйняття конкретного працівника, а й на оцінку підприємства, яке він представляє. Якщо підприємство систематично подає контрагентам недостовірну або маніпулятивно сформовану інформацію, порушує конфіденційність, допускає конфлікти інтересів або толерує неналежні стимули, це може негативно вплинути на готовність інших сторін співпрацювати з ним. І навпаки, передбачувана, чесна та професійно відповідальна поведінка сприяє формуванню довгострокової довіри між учасниками бізнес-відносин.

Взаємозв'язок професійної етики, відповідальності, довіри та репутації в обліку і бізнес-відносинах узагальнено в таблиці 1.3.

Таким чином, професійна етика, відповідальність, довіра та репутація утворюють взаємопов'язану систему. Дотримання основоположних принципів визначає орієнтири професійної поведінки бухгалтера, професійна відповідальність виявляється у здатності приймати й обґрунтовувати належні рішення, а послідовність такої поведінки формує довіру до професіонала та

створюваної ним інформації. Накопичена довіра стає основою професійної репутації бухгалтера і водночас впливає на ділову репутацію підприємства та сталість його відносин із заінтересованими сторонами.

Таблиця 1.3 – Взаємозв'язок професійної етики, відповідальності, довіри та репутації

Складова	Зміст	Прояв у діяльності бухгалтера	Значення для бізнес-відносин
Професійна етика	Система професійних цінностей, принципів і вимог до належної поведінки.	Дотримання основоположних принципів та етичне оцінювання професійних рішень.	Формує передумови відповідальної та передбачуваної професійної поведінки.
Професійна відповідальність	Усвідомлення наслідків професійних рішень і дій та готовність їх обґрунтувати.	Відповідальне застосування професійного судження, реагування на конфлікти інтересів, особисту зацікавленість і тиск.	Підвищує надійність професійних рішень та інформації.
Довіра	Очікування компетентної, чесної, об'єктивної та відповідальної професійної поведінки.	Довіра до бухгалтера, його професійних суджень і сформованої ним інформації.	Зменшує невизначеність у взаємодії між учасниками бізнес-відносин.
Професійна репутація	Стійка оцінка професійних якостей і поведінки бухгалтера.	Формується на основі послідовності професійних рішень, якості роботи та поведінки.	Впливає на готовність інших осіб довіряти професіоналу та взаємодіяти з ним.
Ділова репутація підприємства	Сформоване уявлення заінтересованих сторін про надійність, доброчесність і характер ділової поведінки підприємства.	Формується, зокрема, через якість інформації та професійну поведінку осіб, які представляють підприємство.	Впливає на відносини з банками, інвесторами, контрагентами, працівниками та іншими заінтересованими сторонами.

Отже, професійну етику слід розглядати не як додатковий елемент професійної підготовки бухгалтера, а як невід'ємну складову його професійної компетентності. Знання стандартів бухгалтерського обліку дає можливість визначити професійно допустимі способи відображення господарських операцій та подій, тоді як професійна етика визначає орієнтири поведінки в ситуаціях, коли на професійне рішення впливають особистий інтерес, конфлікт інтересів, тиск, конфіденційна інформація або інші обставини. Тому

сучасний професійний бухгалтер повинен уміти не лише належно виконувати професійні завдання, а й розпізнавати етичні проблеми, визначати основоположні принципи, дотримання яких може опинитися під загрозою, оцінювати відповідні факти та обставини й обґрунтовувати належний спосіб професійної поведінки.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність професійної етики та її роль у діяльності професійного бухгалтера і системі бізнес-відносин.
2. Охарактеризуйте взаємозв'язок професійної етики бухгалтера та бізнес-етики з урахуванням співвідношення етичних і правових норм професійної поведінки.
3. Розкрийте зміст професійних цінностей та основоположних принципів професійної етики, визначених розділом 110 Міжнародного кодексу етики професійних бухгалтерів.
4. Обґрунтуйте значення професійного судження в діяльності бухгалтера з урахуванням впливу особистої зацікавленості, конфлікту інтересів і професійного тиску.
5. Охарактеризуйте призначення та структуру Міжнародного кодексу етики професійних бухгалтерів і сферу застосування його основних частин.
6. Розкрийте зміст концептуальної основи Кодексу та порядок виявлення, оцінювання і реагування на загрози дотриманню основоположних принципів.
7. Охарактеризуйте категорії загроз дотриманню основоположних принципів професійної етики на прикладах діяльності професійного бухгалтера у бізнесі.
8. Розкрийте основні етичні вимоги до діяльності професійного бухгалтера у бізнесі, передбачені Частиною 2 Міжнародного кодексу етики професійних бухгалтерів.
9. Охарактеризуйте вплив конфлікту інтересів, фінансової зацікавленості, стимулів і професійного тиску на етичну поведінку професійного бухгалтера у бізнесі.
10. Обґрунтуйте значення професійної етики у формуванні довіри та професійної і ділової репутації в системі обліку та бізнес-відносин.

Рекомендована література

1. Голов С. Ф., Голубка Я. В., Костюченко В. М., Кузіна Р. В., Чижевська Л. В. Професійна етика бухгалтера : підручник. Житомир : ПП «Рута». 2022. 260 с.URL: https://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/8043
2. Ковальчук Т. М., Кузь В. І. Професійна етика в обліку, аудиті та оподаткуванні : навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича : ПП «Рута». 2024. 199 с. URL: https://accounting.chnu.edu.ua/pro-nas/kolektyv/kovalchuk-tetiana-mykolaivna/

3. Міжнародний кодекс етики професійних бухгалтерів (включаючи Міжнародні стандарти незалежності). Видання 2024 року. URL: https://www.ethicsboard.org/publications/mizhnarodniy-kodeks-etiki-profesiynikh-bukhgalteriv-0

4. International Federation of Accountants. IES 4: Initial Professional Development – Professional Values, Ethics, and Attitudes (2026). URL: https://education.ifac.org/part/ies-4

5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/996-14

6. Кузь В. І. Організація бухгалтерського обліку : навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2019. 224 с.

7. Лаговська О. А., Легенчук С. Ф., Кузь В. І., Кучер С. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор». 2018. 418 с.

8. International Federation of Accountants (IFAC). IES 4: Initial Professional Development – Professional Values, Ethics, and Attitudes. 2026. URL: https://education.ifac.org/part/ies-4